

JGS-Danmark

# JGS - NYT

## Indkaldelse til generalforsamling

**Tirsdag den 15. april 2008**

Generalforsamlingen starter kl. ca. 21:00 og er kun åben for JGS-Danmarks medlemmer, men aftenen starter kl. 19:00. Dagsorden for generalforsamlingen er:

1. Valg af dirigent: Bestyrelsen foreslår Christian Kampen som dirigent.
2. Bestyrelsens beretning
3. Fremlæggelse af årsrapport for det forløbne regnskabsår
4. Budget for det kommende år
5. Kontingent: Bestyrelsen foreslår uændret kontingent.
6. Forslag: Ved fristens udløb 1.2.2008 havde formanden ikke modtaget forslag fra medlemmerne.
7. Valg af medlemmer til bestyrelsen
8. Valg af 2 suppleanter til bestyrelsen.
9. Valg af revisor og revisorsuppleant
10. Eventuelt

**Inden generalforsamlingen kl. 19:00-21:00** har vi bedt historiker, cand.mag. Torben Jørgensen, som er leder af **Dansk Jødisk Museums dokumentations- og formidlingsprojekt**, præsentere projektet og fortælle, hvilke historier projektet skal kaste lys over. De danske jøders flugt til Sverige i oktober 1943 er en af de mest skelsættende begivenheder i nyere dansk historie. "Oktober 43" har gjort Danmark verdensberømt, og flugten er en historie, mange jødiske familier i Danmark er fælles om. Skønt der siden krigens afslutning er skrevet meget om netop dette kapitel af besættelsestiden, er begivenhederne langt fra velbelyste.

Dansk Jødisk Museums dokumentations- og formidlingsprojekt sigter mod at bringe materialer og beretninger frem, som kan kaste nyt lys over opholdet i Sverige, hjemkomsten til Danmark og erindringen herom i efterkrigstiden. Siden åbningen i 2004 har museet løbende modtaget materialer, der er helt unikke og meget værdifulde for forståelsen af denne højspændte historiske periode. Men samtidig er det blevet klart, at vi kun har berørt toppen af isbjerget; der savnes stadig forskning og dokumentation.

**Sted:** Ny Kongensgade 6, stuen

**Deltagergebyr til foredraget kl. 19-21:** Medlemmer 20 kr. – Gæster 40 kr.

Deltagelse i generalforsamlingen fra kl. 21 er gratis.

Tilmelding til foredraget til Elsebeth Paikin.

Oplysninger om andre møder findes på mødeprogrammet side 11.

## JGS-NYT

© Jødisk Slægtshistorisk Selskab i Danmark  
 © Jewish Genealogical Society in Denmark  
 Ny Kongensgade 6, 1472 København K.  
 Website: [www.jewishgen.org/jgs-denmark](http://www.jewishgen.org/jgs-denmark)  
**OBS! Ny e-mail adresse:** [jgsdenmark@gmail.com](mailto:jgsdenmark@gmail.com)

JGS-Danmark er medlem af International Association of Jewish Genealogical Societies samt af Dansk Historisk Fællesråd.

### Bestyrelse:

**Formand:** Elsebeth Paikin

e-mail: [elsebeth@paikin.dk](mailto:elsebeth@paikin.dk)

**Næstformand & redaktør:**

e-mail: [merete.naesbye@christensen.mail.dk](mailto:merete.naesbye@christensen.mail.dk)

**Sekretær:** Bente Merklin

**Kasserer:** Allan Falk

Marianne Blegvad

Max Gritzman

Henry Nachman

**Bibliotekar:** Merete Carstens (suppleant)

Lis Ekner (suppleant)

Redaktion og layout: Elsebeth Paikin

Fotografisk, mekanisk eller anden form for mangfoldiggørelse eller gengivelse af JGS-NYT eller dele heraf er i henhold til gældende dansk lov om ophavsret ikke tilladt uden forudgående aftale med Jødisk Slægtshistorisk Selskab i Danmark. For uopfordret indsendt materiale påtager JGS-NYT's redaktion sig intet ansvar.

Permission is granted for the quoting, in whole or in part, of any original article included in this issue of JGS-NYT by the newsletter/journal of any other IAJGS member society, providing acknowledgement of the source is given, unless the article is identified as one that is not to be reproduced. Acknowledgement should include the title of the newsletter, the issuing society and its volume number or date of publication. Additionally, as a courtesy, we request that an email be sent letting us know that a published article is being further used.

## Indmeldelse kan ske på følgende måder

1. Via selskabets website <http://www.jewishgen.org/jgs-denmark/> "Indmeldelse og kontingent". Når websiden er udfyldt vælger man "**Send**", hvorpå der dels kommer en bekræftelse på, at indmeldelsen er afsendt, dels en anvisning på, hvorledes man kan betale kontingentet.  
**OBS! Der udsendes ikke girokort til nyindmeldte.**

Når kontingentet er indbetalt fremsendes vedtægter, referat af seneste generalforsamling samt det seneste nummer af medlemsbladet, JGS-NYT.

2. Indmeldelsesblanket kan udskrives fra samme webside og indsendes sammen med en check til dækning af kontingentet til kassereren:

JGS-Danmark Ny Kongensgade 6, 1472 Kbh. K.

3. Indmeldelsesblanket kan rekvireres ved henvendelse til formanden.

4. Indmeldelse kan også ske ved møderne.

### Bankkonto:

Danske Bank reg.nr. 4330 konto nr. 4330 876 263

### Årskontingent:

	<b>Kroner:</b>
én person:	100
par (samme adresse):	150
studerende:	50

### Entré ved ordinære møder:

Medlemmer	20
Gæster	40

### JGS-NYT med posten:

Ønskes JGS-NYT tilsendt pr. ordinær post skal der betales **50 kr. årligt** udover kontingentet (for 4 nyhedsbreve af varierende omfang pr. år) til dækning af trykning og porto.

## Gaver modtages med taknemmelighed!

## DEADLINE for JGS-NYT:

**1. februar – 1. maj – 1. august – 1. november**

## Indholdsfortegnelse

Indkaldelse til generalforsamling .....	1
Askenasisk Gravstensepigrafi fra Königstrasse i Altona .....	3
Epidat-Databasen .....	3
28. Internationale Jødiske Genealogi Konference i Chicago .....	9
Et postkort fra 1918 fra Krigsfangelejren i Horserød .....	10
"Krigsfanger – et billedrama om krigsfanger i Danmark under 1. Verdenskrig" .....	10
<b>Mødeprogram:</b>	
Aften med Bent Blüdnikow .....	11
Generalforsamling 2008 .....	11
Dansk Jødisk Museums dokumentations- og formidlingsprojekt .....	11
Søgemuligheder i Dansk Jødisk Museums samlinger .....	11
Andre møder af interesse .....	12
Rettelse til JGS-NYT 2007, Nr. 4, side 9: FamilySearch .....	12
JGS-Danmarks bibliotek vokser .....	13
"Aron Isaacs Minnen" .....	13

### Internet-hjørnet:

Steinheim-Institut .....	14
Eretz Israel Records Indexing .....	15
Russiskkyndige bedes hjælpe! .....	15

### Nyt fra "Nu? What's New?":

SephardicGen.com – Viennese Turkish Births .....	16
Database over immigranter til São Paulo, Brasilien .....	16
Liste over Dachau-fanger på Stephen Morses website .....	16
Indeks over russere, tyskere og italienere, der ankom til Amerika .....	17

Avotaynu – The International Review of Jewish Genealogy. 17

### Boghjørnet:

Gedenkbücher .....	18
--------------------	----

### Nekrologer:

Tom Lantos, 1928-2008 .....	19
Jean-Marie Lustiger 1926-2008 .....	19
Historien om Ansky, "Di Dybbuk" og min mands fætter .....	20

# Askenasisk Gravstensepigrafi fra Königstrasse i Altona.

Af Tom Brøndsted

*Steinheim-Institutet i Duisburg-Essen har på web-adressen <http://www.steinheim-institut.de:50580/cgi-bin/epidat> tilgængelig gjort en database med i alt 5917 askenasiske indskrifter fra den jødiske gravplads i Königstrasse i Altona. Disse indskrifter dækker en 250-årig periode fra 1621-1871. Her finder man f.eks. indskrifter over slægtninge og forfædre til nogle af hovedpersonerne bag den tidligste jødiske menighed i København. Inskriptionerne gengives både i deres originale hebraiske form og i tysk oversættelse. Der er tilføjet kommentarer og forklaringer, og ikke mindst er der i de fleste tilfælde adgang til historiske fotografier af gravstenene.*

## Epidat-Databasen

Steinheim-Institutet for tysk-jødisk historie ved universitetet i Duisburg-Essen har siden slutningen af 1980'erne arbejdet på at sikre, dokumentere og forklare jødisk-epigrafiske kilder fra det nuværende tyske område. Dette har resulteret i en lang række publikationer og - ikke mindst - i en elektronisk database, Epidat, over jødisk gravstensepigrafi.

I skrivende stund omfatter Epidat 104 korpora på i alt knap 10.000 indskrifter fra det nuværende Tyskland. Fem af disse korpora er gjort tilgængelige på web-adressen angivet ovenfor. Hovedvægten er lagt på de i alt 5917 kendte askenasiske gravindskrifter i Königstrasse i Altona<sup>1</sup>. Databasen har igennem flere år været tilgængelig på ovennævnte web-adresse i foreløbige "test-versioner", men med den nye og mere endelige version er tiden inde til at reklamere for dette imponerende arbejde.

Med de snævre historiske forbindelser mellem tremenigheden i Hamborg-Altona-Wandsbek og den jødiske menighed i København har denne database overordentlig stor relevans for dansk-jødisk genealogi, specielt for så vidt denne angår "gamle" mosaiske slægter, der indvandrede til kongeriget i 1700-tallet eller tidligere. Nedenfor skal vi se på et enkelt eksempel, nemlig Fürst-familien, som i Danmark har i tusindvis (måske endog i titusindvis) af efterkommere med efternavne som Goldschmidt, Lazarus, Rothenborg, Neumann, Hartvig, Speyer, Philipsen, Henriques, Salomonsen mm.

Askenasisk gravstensepigrafi er bestemt ikke let fordøjelig kost! Kryptiske (og delvis uoversættelige) hentydninger til toraen, akronymer, hvor f.eks. begyndelsesbogstaverne i en sekvens af ord gentager den afdødes navn, hører med til stilen. Er man interesseret i genealogi mere end i f.eks. epigrafisk stilhistorie – og kan man i øvrigt læse tysk (eller oven i købet hebraisk!) – kan man dog i de fleste tilfælde forstå det væsentligste i afskrifterne og oversættelserne: Indskrifterne giver naturligvis oplysning om navnet på den afdøde samt dødsdatoen. Dernæst giver de oplysninger om den afdødes far – mindst i form af et patronym (f.eks. "datter af Israel"), men ofte i lidt længere karakteriserende stil (f.eks. "datter af vor højt ærede mester Israel", hvor "mester" angiver at faren var meget lærd). For gifte kvinder angives desuden ægtefællen. Sidst men ikke mindst prises også gerne den afdødes dyder. I de ældste inskriptioner er disse i reglen at finde indenfor kategorierne fromhed, lærdom, gavmildhed mod de fattige, håndværk, ærlighed, troskab mm.

*Navne* er transskriberet til latinske karakterer i et tilnærmelsesvis 1:1-forhold med den hebraiske tekst. Derfor er f.eks. Abraham noteret som Awraham, Moses som Mosche, Ruben som Reuwen osv.<sup>2</sup> Yderligere skal man være opmærksom på, at de afdøde er begravet under de navne, de var kendt under i menigheden. Hvis man f.eks. søger efter slægtninge til Meyer Goldschmidt, hofjuveleren der kom til København i 1683, var med til at erhverve begravelsespladsen i Møllegade og husede synagogen i sin private bolig i Badhusstræde frem til 1732, skal man kigge efter navnet "Stadthagen". Meyer Goldschmidt blev selv 18. februar 1736 begravet under dette navn i Møllegade<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Steinheim-Institutet: *Hebräische Grabsteinepigrafi*, <http://www.steinheim-institut.de/projekte/epigraphik> (besøgt december 2007)

<sup>2</sup> På websiden <http://www.behindthename.com/nmc/jew.php> kan man slå de hyppigste jødiske navne op og se deres hebraiske skrivemåde.

<sup>3</sup> J. Salomon & J. Fischer (red.): *Mindeskrift i Anledning af 100-års-dagen for Anordningen af 29. marts 1814*, Kbh. 1914,

*Dødsdatoerne* er angivet i inskriptionerne, men desuden har Steinheim-Instituttet jævnført dem med begravelsesprotokollerne. I de fleste tilfælde har instituttet kunnet tilføje en begravelsesdato. Efter jødisk tradition skulle afdøde dog begraves senest dagen efter dødsfaldet. En præcis fødselsdato eller alder ved dødsfaldet angives til gengæld stort set aldrig. Højest antydes alderen i vendinger som "højt bedaget", "mæt af dage" osv.

*Placeringen* af gravstenene er desværre ikke angivet. Da medlemmer af samme familie ofte begravnes ved siden af hinanden, kunne dette ellers have været en nyttig genealogisk information. I ganske få tilfælde er nabo-gravsten dog angivet – hvis man har været opmærksom på et slægtskab.

Til sidst skal vi også forsøge at indkredse, hvad der *ikke* er med i databasen. De sefardiske inskriptioner indgår som sagt ikke i databasen<sup>4</sup>. Ligesom på gravpladsen i Møllegade i København er der i Königstrasse en særskilt afdeling for sefardiske begravelser. Sefarderne kunne frit nedsætte sig i Hansestaden Hamborg, men de havde ikke tilladelse til at begrave deres afdøde dér. Dernæst skal man være opmærksom på, at der fandtes andre askenasiske kirkegårde i Altona, om end Königstrasse var den største og betydningsfuldeste. Inskriptionerne fra disse andre pladser er heller ikke med i databasen.

Den næststørste jødiske kirkegård i Altona, Ottensen, som i øvrigt i 1668 på menighedens vegne blev erhvervet af Nataniel Fürst af Fürst-slægten omtalt nedenfor, slap i modsætning til Königstrasse ikke nådigt igennem nazismen og 2. verdenskrig. En militær bunker blev anlagt på pladsen i 1941, og i dag er der etableret et indkøbscentrum.

Begravelser kendt fra begravelsesprotokollerne for Königstrasse, men som ikke kan tilknyttes gravsten (eller historiske fotografier af gravsten), er heller ikke med i databasen. En stor del gravsten er naturligvis gået tabt ved simpel forvitring. Det falder f.eks. i øjnene, hvor få gravsten for børn der indgår i databasen. Selvom inskriptionerne sjældent angiver de afdødes alder, fremhæver langt de fleste dog dyder, der udelukker, at der kan være tale om børn. Forklaringen er rimeligvis, at børn i reglen fik noget mindre og mere beskedne gravsten end voksne. Ofte har de måske slet ikke fået nogen gravsten overhovedet. Det samme gælder vel fattige og helt ubemidlede jøder.

Overordnet må man nok antage, at databasen først og fremmest afspejler de mere velbjevede askenasiske jøders gravskikke, jøder, der havde råd til gravsten, som med lidt held har overlevet de mange hundreder år til i dag. Fürst-familien omtalt nedenfor hørte afgjort til disse mere velbjevede askenasiske jøder.

Glückel von Hameln (1646-1724), jødinden med de verdensberømte erindringer fra den askenasiske (eller "højtyske") menighed i Hamborg-Altona<sup>5</sup>, omtaler flere steder Fürst-familien, som hørte til hendes og hendes forældres bekendtskabskreds. Hendes mands familie, Goldschmidt'erne, er på forskellig vis indgiftet i Fürst-familien. Hun husker fra sin tidlige barndom en tid med megen strid blandt menighedsforstanderne. Imidlertid døde indenfor kort tid et stort antal af disse forstandere – hun nævner blandt andre Chajim Fürst, "den rigeste mand i menigheden", og hans søn Salomon – og slutter: "sådan gjorde Herren - Han være lovet - en ende på striden blandt forstanderne"<sup>6</sup>.

Ud fra Epidat-databasen kan vi let identificere den omtalte tid som årene 1653-54. Fortælleren har da blot været 7-8 år gammel. Indenfor denne tid døde nemlig ifølge databasen fem forstandere, herunder Chajim Ruben [Fürst] og Salomon Chajim [Fürst]. Men ifølge begravelsesprotokollerne døde i alt hele 9 forstandere! Denne lille "stikprøve" giver måske et fingerpeg om, hvor meget der er bevaret – og hvor meget der er gået tabt.

s. 154 f.

<sup>4</sup> De sefardiske inskrifter er behandlet i Michael Studemund-Halévy: *Biographisches Lexikon der Hamburger Sefarden. Die Grabinschriften des Portugiesenfriedhofs an der Königstraße in Hamburg-Altona*, Hamburg 2001 (Hamburger Beiträge zur Geschichte der deutschen Juden 22)

<sup>5</sup> David Kaufmann (udg.): *Memoiren der Glückel von Hameln 1645-1719*, Frankfurt am Main 1896.

<sup>6</sup> "Dengang kom det også til strid i menigheden, og som altid i verden holdt den ene med det ene parti og den anden med det andet. Desværre stod det rigtig dårligt til i menigheden. Først døde Feibelman - han hvile i fred - han var forstander. Dernæst døde Chajim Fürst - han hvile i fred - han var den rigeste mand i menigheden. Også han var forstander. Dernæst blev også Abraham Schammes syg og døde [...]. Chajim Fürst - han hvile i fred - havde en søn, som hed Salomon, som var forstander og også døde [...]. Og der var flere andre husfædre [der døde], men dem har jeg glemt. Sådan gjorde Herren - Han være lovet - en ende på striden blandt forstanderne" (s. 30).

## Israel ben Mosche Fürst (inventarnr. 1278)



Fig. 1 Israel Fürsts gravsten på Königstrasse. Historisk fotografi fra Steinheim-Institutets Epidat-database.

Som eksempel på en familie, der både kan følges i mange generationer i Epidat-databasen og har et stort antal efterkommere i Danmark, skal vi her se på Fürst-slægten. Slægten er (i brudstykker) beskrevet flere forskellige steder, f.eks. af Josef Fischer<sup>7</sup>, Edward Duckesz<sup>8</sup> og David Kaufmann<sup>9</sup>. Den følgende redegørelse bringer således næppe noget afgørende nyt.

Især gennem Israel Fürst (død 1710), den mangeårige forstander for tremenigheden i Hamborg-Altona-Wandsbek, har slægten i tusindvis af efterkommere i Danmark. Han var sønnesøn af Chajim Fürst, omtalt af Glückel von Hameln som "den rigeste mand i menigheden" omkring 1650. Israel Fürst blev begravet d. 2. september 1710 i Königstrasse. Han optræder i Epidat-databasen som "Israel ben Mosche Fürst" under inventarnr. 1278. Hans gravsten på Königstrasse er velbevaret (Fig. 1), og ifølge gravskriften døde han "bedaget og mæt af dage", han "ærede de lærde, ... elskede toraen" og var en "fortaler for sit folk".

Det sidste sigter til, at han repræsenterede menigheden i forhandlinger med hoffet i København, hvortil han ofte blev kaldt i audiens. F.eks. véd vi, at han i 1699 blev sendt til København for at udvirke at menighedens privilegier indført af Chr. IV i 1641 blev konfirmerede af Frederik IV.

Udover at være menighedsforstander havde Israel Fürst også titel af hofjuveler ved det Gottorfiske Hof. Han drev til tider handel i København sammen med sin svigersøn Bendix Goldschmidt, forfatteren Meir Aron Goldschmidts farfars farfar, og han havde gode forbindelser til hoffet dér. Derfor opnåede han i 1673 tilladelse til at slå sig ned i København. Tilladelsen gjorde han dog ikke brug af, men 20 år senere opnåede sønnen Chajim samme tilladelse, og med ham blev der etableret et egentligt "brohoved" for tilflytningen af slægtninge og forretningsforbindelser fra Hamborg-Altona til København.

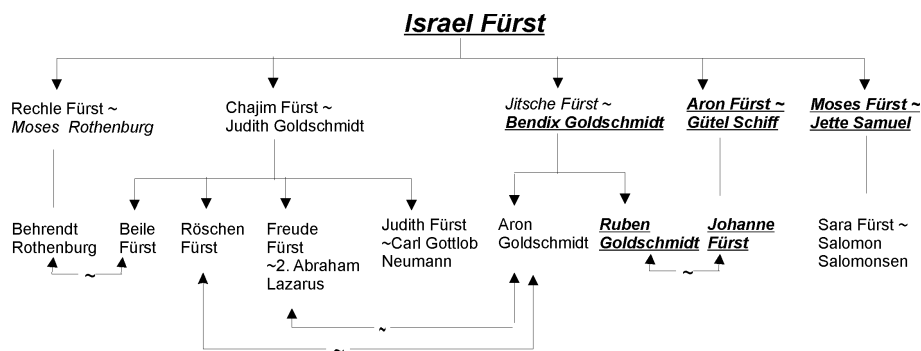


Fig. 2. Oversigt over to generationer af Israel Fürsts efterkommere. Personer fremhævet i kursiv er døde i Hamborg-Altona. For de understregte navne findes inskriptioner i Epidat. Med undtagelse af Judith Fürst og C.G. Neumann (som lod sig døbe i 1750) er resten begravet i Møllegade i København.

### Af Israel Fürsts børn skal fremhæves fire, der alle har stor efterslægt i Danmark

1. *Rechle Fürst* var gift med overrabbineren i Hamborg-Altona Moses ben Mordechaj Rothenburg, der døde d. 12. januar 1712<sup>10</sup>. Som enke flyttede hun til sønnen Behrendt Moses Rothenburg i København, der havde fået Kgl. Lejdebrev 6. marts 1739. Han var gift med Beile Fürst, datter af hendes bror Chajim, og var kommet til København netop på foranledning af denne. Rechle Fürst døde i 1752 og blev begravet d. 15. marts i Møllegade. I 1925 beskrev

<sup>7</sup> Joseph Fischer: Meir Goldschmidts Stamfædre. I *Tidsskrift for Jødisk Historie og Litteratur*, udg. J. Salomon, J. Fischer, D. Simonsen, Kbh. 1919-25.

<sup>8</sup> Edward Duckesz: *Zur Geschichte und Genealogie der ersten Familien der hochdeutschen Israeliten-Gemeinden in Hamburg-Altona*, Hamburg 1915.

<sup>9</sup> David Kaufmann: *Ahnensaal der Familie Dr. Hartog Gerson*. Privattryk (ukendt årstal)

<sup>10</sup> Se f.eks. *Jewish Encyclopedia*, New York 1901-1906



Josef Fischer hendes gravsten i Møllegade som "godt bevaret", men i dag synes den at være forsvundet. Fra hende og sønnen Behrendt nedstammer den danske slægt Rothenborg.

2. *Jitsche Fürst* døde 5. juli 1717 i Altona, men hendes gravsten er ikke fundet i Epitaf-databasen. Hun var gift med Bendix Goldschmidt, Kgl. Hofagent ved hoffet i København, men bosat i Altona. Hans navn internt i menigheden var Bendit Halevi, og under dette navn blev han begravet i Königstrasse d. 5. januar 1721. Hans gravsten, der i Epitaf-databasen har inventarnr. 2155, er udsmykket med Levitternes karakteristiske kande. Hans morbror var Chajim von Hameln, gift med den berømte Glückel von Hameln. Hans søster Zippora var gift med en farbror til Israel Fürst, nedenfor nævnte rabbinatsassessor i Altona Jeremias Fürst. Jitsche Fürsts søn Aron Bendix Goldschmidt kom 1718 til København og fik 1724 privilegium til handel "med vexler og iouveler samt groszhandlen". Han døde 1742 (begravet 26. januar i Møllegade). Han var gift først gang med Freude (Frade) Fürst (død 3. december 1734) og anden gang med Röschen (Regine) Fürst (død 19. april 1784), begge døtre af hans morbror Chajim Fürst, og begge begravet i Møllegade. Fra ham nedstammer den udbredte danske slægt Goldschmidt.
3. *Chajim* (også kaldt *Heinrich* og *Henrik*) *Fürst* er som sagt det egentlige "brohoved" for denne tilflytning til København. Han fik Kgl. Lejdebrev 3. januar 1693 og slog sig ned i København, hvor han handlede med juveler og veksler. Han døde 4. juli 1732 og blev begravet i Møllegade. Han var gift med Judith (Gitl) Goldschmidt, en datter af hofjuveleren Meyer (Stadthagen) Goldschmidt, der havde været blandt de mænd, som erhvervede begravelsespladsen på Møllegade. Chajim Fürst er blevet kaldt "stamfader til de udbredte slægter Goldschmidt, Lazarus og Rothenborg"<sup>11</sup>. Han fik nemlig efterkommere fortrinsvis gennem de tre døtre nævnt ovenfor: Beile (gift Rothenburg), Freude og Röschen (begge gift Goldschmidt). Sidstnævnte giftede sig som enke 15. januar 1744 med købmanden fra Altona Abraham Lazarus, kaldet "Kik" i digteren Meir Aron Goldschmidts erindringer, og fik også efterkommere i dette ægteskab. Det bør tilføjes, at Chajim Fürst også var far til *Judith* gift med diamantsliber Moses Jacob Schiff. Den 26. februar 1750 lod dette ægtepar med tre børn sig døbe i Vor Frelser Kirke i København. Hun skiftede da navn til Ulrika Eleonora og han til Carl Gottlob Neumann. Sagen vakte naturligvis stor opsigt og blev i visse kristne kredse fejret som en stor "sejr"<sup>12</sup>.
4. *Moses Fürst* ("Mosche ben Israel Fürst"), købmand i Altona, død 18. juni 1715, begravet i Königstrasse. Hans gravsten, stærkt beskadiget og vanskelig at tyde, har inventarnr. 337 i Epitaf-databasen<sup>13</sup>. Hans første hustru Jette Samuel ("Jettchen bat Schmuel") blev begravet 15. juli 1699 (inventarnr. 3183). Deres datter Sara er begravet 2. marts 1750 i Møllegade i København. Hun var gift med tobaksspinder i København Salomon Salomonsen og har en talrig efterslægt i Danmark<sup>14</sup>.

Af Israel Fürsts øvrige børn kan også nævnes *Aron Fürst*, der blev begravet i Königstrasse d. 16. juni 1729 (inventarnr. 2068). Gravinskriftionen priser hans troskab i handel og vandel, hans higen efter fred mm. Hans datter Johanne døde året forinden, d. 21. december 1728, og blev begravet i Königstrasse (inventarnr. 2899). Hun havde været gift med sin fætter Ruben Goldschmidt, søn af ovennævnte Jitsche Fürst og Bendix Goldschmidt. Ruben Goldschmidt, begravet i Königstrasse d. 7. september 1734 (inventarnr. 2798), ansøgte kort før sin død om tilladelse til at nedsætte sig i København, men fik afslag. Anledningen til hans ansøgning var, at han ville forsøge at hjælpe sin bror Aron på fode efter ildebranden i København i 1728. Ruben Goldschmidt har en stor efterslægt, men – så vidt vides - ikke i Danmark<sup>15</sup>.

<sup>11</sup> *Mindeskrift*, s. 128.

<sup>12</sup> Martin Schwarz Lausten: *De Fromme og Jøderne. Holdninger til jødedom og jøder i Danmark i pietismens tid (1700-1760)*, Kbh. 2000. Dåben – med den imponante liste af baroner og baronesser blandt fadderne! - kan slås op på arkivalieronline.dk. Den findes på opslag nr. 175 i Vor Frelser Kirkes kirkebog for 1732-62.

<sup>13</sup> Det fremgår af Epitaf-databasens kommentarer, at efternavnet Fürst har været fejlttydet. Måske derfor er Moses Fürst dødsdato ikke medtaget i den trykte litteratur.

<sup>14</sup> J. Fischer: *Slægten Salomonsen*, Nyborg 1927.

<sup>15</sup> Rimeligvis er også "Freudschen bat Israel Fürst" (inventarnr. 3181) datter af Israel Fürst. Hun var gift med Jokew Schiff og døde 15. December 1705.



Fig. 3 Bella Israels gravsten på Königstrasse.  
Historisk fotografi fra Steinheim-Instituttets Epidat-database

Hvad angår Israel Fürsts søskende og forslægt, skal her kun omtales hvad man kan finde i Epidat-databasen. Hans far Moses Fürsts gravsten er tilsyneladende gået tabt for længe siden, og i det hele taget ved man stort set intet om ham. Hans mor Bella Israel døde 13. juli 1665 og blev begravet efterfølgende dag i Königstrasse.

Den korte gravskrift (inventarnr. 2516) priser "den dyrebare Bella, Israels datter, Mosche Fürsts hustru" (Fig. 3). Israel Fürst er altså øjensynlig opkaldt efter sin morfar, om hvem vi i øvrigt intet ved.

### Af Israel Fürsts søskende kan man finde følgende

1. *Channa Fürst* ("Channa bat Mosche Fürst", inventarnr. 3245) døde 6. februar 1697. Hun var gift med Abraham Hagen, agent og hofleverandør for Hertugen af Mecklenburg. Han døde 23. september 1689 (begravet i Königstrasse, jf. inventarnr. 3247) og blev efterfulgt af Bendix Goldschmidt, hendes brordatter Jitsche Fürsts mand omtalt ovenfor.
2. *Jeremias Fürst* ("Jirmijahu ben Mosche Fürst", inventarnr. 1537) døde d. 16. juli 1699. Han forestod ifølge J. Fischer undertiden købmandsforretninger i København på vegne af broren Israel<sup>16</sup>. Gravindskriften roser ham for hans styrke i alle hans bestræbelser, hans trofasthed mm. Det fremgår at han havde været gift og havde børn, men ellers vides ikke noget om ham.
3. *Salomon Fürst* ("Schlomo Salman ben Mosche Fürst", inventarnr. 1299) døde "bedaget" 17. december 1703. Også han havde været gift og efterlod børn, men er ellers ukendt. Han er i øvrigt ikke omtalt i den trykte litteratur.

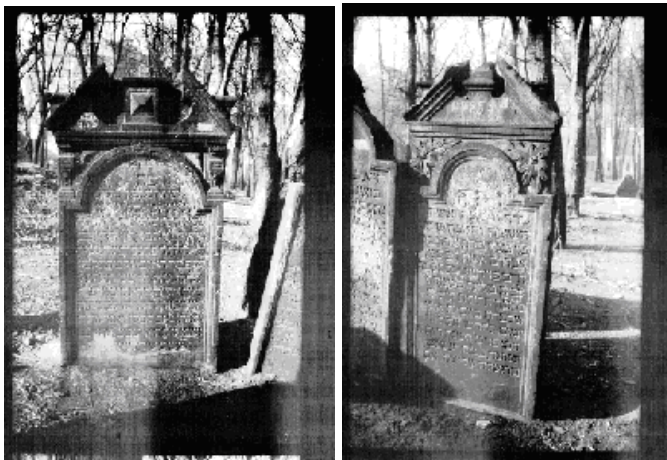


Fig. 4-5  
Chajim Ruben Fürst og Sara Abrahams gravsten på Königstrasse.  
Historiske fotografier fra Steinheim-Instituttets Epidat-database

Israel Fürsts bedsteforældres gravsten i Königstrasse er begge bevarede (Fig. 4-5). Farfaren Chajim Ruben Fürst ("Chajim ben Reuwen") blev begravet 28. marts 1653 (inventarnr. 3335) og farmoren Sara Abraham ("Sara bat Awraham") 2. september 1666 (inventarnr. 3299). Chajim Ruben Fürst prises for sin "ædle afstamning"<sup>17</sup> og sin trofasthed. Han er som nævnt i indledningen omtalt af Glückel von Hameln (s. 23), som husker ham fra sin barndom: Han var den "mest velhavende jøde på den tid [ca. 1650]", ernærede sig "ærligt og beskedent" og ejede hen ved 10.000 Rdl. Desuden ved vi at han i 1651 besad et hus i Breitenstrasse i Altona. Farmoren skildres på gravstenen som "anset og værdig".

Det mest påfaldende er måske, at Chajim Ruben Fürsts gravsten på trods af hans rigdom ikke springer voldsomt i øjnene set i forhold til de samtidige gravsten. Måske har rigdom været noget man ikke gerne pralede af efter sin død? Det er da en markant forskel til de sefardiske "gravstensmonumenter" på samme kirkegård.

Om Chajim Ruben Fürst og Sara Abrahams øvrige børn, søskende til Moses Fürst, kan man finde følgende i Epidat-databasen:

1. *Nataniel Fürst* ("Netanel ben Chajim Fürst", inventarnr. 3209) døde 21. november 1681. Den svært beskadigede gravsten fremhæver hans fornemhed og lærdom. Han kendes fra forskellige akter vedrørende menigheden. F.eks. var han som nævnt i indledningen med til at er-

<sup>16</sup> Meir Goldschmidts Stamfædre, s. 234

<sup>17</sup> Chajim Fürsts far Ruben Fürst var iflg. Josef Fischer, Edward Duckesz og David Kaufmann menighedsforstander i Schauemburg.

hverve gravpladsen i Ottensen i 1668. Hans hustru Hendel Wing ("Hendlin bat Juspa Wing", inventarnr. 2431) døde 18. juni 1662.

2. *Samuel Fürst* ("Schmucl ben Chajim Fürst", inventarnr. 3141) døde 20. april 1700. Gravstenen fremhæver hans lidelser (måske sygdom?), priser hans gavmildhed mod de nødlidende og arbejde med menighedens anliggender.
3. Rabinatsassessor *Jeremias Fürst* ("Jirmijahu ben Chajim Fürst", inventarnr. 1301) døde 1. februar 1703 (3 1/2 år efter sin brorsøn af samme navn). Han var på samme tid rabbiner og assessor ved retten, autoriseret af den danske konge, og forestod f.eks. afgørelser i arvesager indenfor menigheden. Han var gift med Zippora Löb Hameln Goldschmidt, en søster til Bendix Goldschmidt gift med Jitsche Fürst nævnt ovenfor. Hun døde 10. marts 1722 og er også at finde i Epidat-databasen ("Zippora bat Jehuda Löb SeGal", inventarnr. 1302).
4. Jeremias Fürst var far til *Joseph Fürst*, hans efterfølger som rabinatsassessor i Altona, og udgiver af en række responsae forfattet af overrabbiner Moses Rothenburg (gift med Rechle Fürst, jf. ovenfor) og dennes far Mordechaj Rothenburg (også rabbiner, sidst i Lublin). Joseph Fürst skrev et forord, og udgivelsen blev bekostet af hans morbror Bendix Goldschmidt. Denne Joseph Fürst var i øvrigt far til *Chajim (Heinrich) Fürst*, forfatter af et hyldedigt i anledning af Chr. VII's besøg i Altona 1768. Et eksemplar af digtet befinder sig på det Kgl. Bibliotek<sup>18</sup>.
5. Salomon Fürst ("Schlomo Salman, ben Chajim"), fattigforstander, døde kun tre dage efter sin far og blev begravet 30 marts 1653 (inventarnr. 3334). Han talte ifølge gravskriften "rene ord", var "dyrebar og elskværdig". Glückel von Hameln roser ham som "en ærværdig mand og en stor lærd" (s. 30). Som nævnt i indledningen var han én blandt de usædvanlig mange forstandere der døde i årene 1653-54. Salomon har gennem sin søn Ruben en del efterslægt, vistnok fortrinsvis i Tyskland.
6. Freude Fürst ("Freude bat Chajim Fürst"), gift med Ruben Goldzieher, blev begravet 21. marts 1698 (inventarnr. 3260). Gravstenen priser hendes forstand og dygtighed i håndarbejde.

Mange flere medlemmer af Fürst-familien end dem der er omtalt ovenfor er at finde i Epidat-databasen. Der er i de fleste tilfælde nok tale om fætre, kusiner, nevøer, niecer osv. til personerne behandlet her. Også i Møllegade i København er der begravet mange flere af navnet Fürst end dem, der er medtaget i oversigten i Fig. 2. For den der vil påtage sig at udrede de genealogiske relationer mellem de mange personer med Fürst-navnet forestår der dog noget af en opgave!

Goldschmidt-familien har været berørt flere gange ovenfor. Den er indgiftet i Fürst-familien via ægtefællerne til Jitsche Fürst, Chajim Fürst og rabinatsassessoren Jeremias Fürst (Fig. 6).

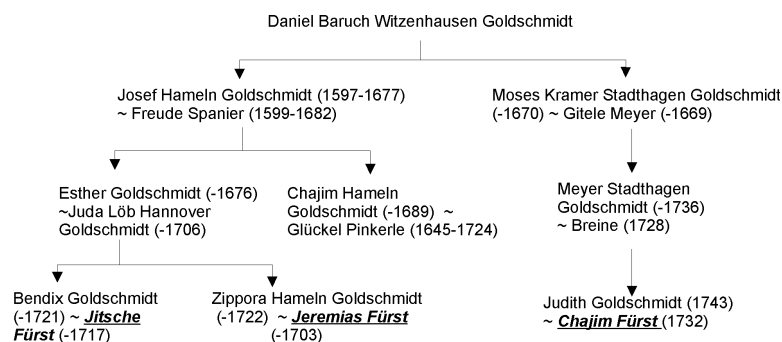


Fig. 6 Goldschmidt-familien (med Glückel von Hameln) indgiftet i Fürst-familien

Da Goldschmidt-familien er spredt over flere menigheder i Tyskland (Witzenhausen, Stadthagen, Hannover, Emden, Altona mm.) er det i dette tilfælde mere usammenhængende brudstykker af slægtshistorien man kan finde i Epidat-databasen.

<sup>18</sup> Den fyndige titel er "Oden und Cantate bey Gelegenheit, da I. Kön. Majestät zu Dännemark etc. Christian der Siebende, ... den Juden in Altona, Hochdeutscher Nation, hulbreichst angedeyen liesz, mit Dero Besuch ihre Synagoge zu beehren, von dem Cantor der Gemeinde abgesungen".





## Den 28. IAJGS Internationale Jødiske Genealogi Konference

Af Elsebeth Paikin

Jeg kan varmt anbefale enhver, der er seriøst interesseret i jødisk slægtshistorie – og jødisk historie generelt, at deltage i en af International Association of Jewish Genealogical Societies årlige konferencer. Det er en virkelig oplevelse rent bortset fra alt det, man får ud af dem. Kvaliteten af foredrag og seminarer er af højeste standard, foredragsholderne oftest højt uddannede specialister inden for hver deres felt. Der er hvert år inviteret specialister fra arkiver o.l. fra forskellige lande (fx Østeuropa), derudover får man en mængde nye venner og bekendte, der alle er interesseret i det samme, og måske kan man være så heldig at få kontakt med én, der forsker i samme slægter eller områder. I det mindste får man en masse inspiration til, hvordan man komme videre.

Jeg har deltaget i konferencer i New York, Salt Lake City og London, og jeg har lært fantastisk meget. Jeg ville ønske, at jeg hvert år kunne deltage. De venner og bekendte jeg har fået – af såvel amatører som eksperter – er mig til stadig hjælp både i min egen forskning, men også når jeg søger oplysninger for andre. Deltagerantallet svinger mellem 800 og 2000 og mange, mange lande er repræsenteret.

Dette års konference finder sted i Chicago, næste år i Philadelphia, 2001 i Washington, der er planer om 2012 i Paris og 2014 i Jerusalem. Som regel finder konferencerne sted i begyndelsen af august – så man kan jo eventuelt forsøge at planlægge ferier efter det.

Af interessante foredrag kan bl.a. nævnes "The History of the Riga Jewish Community", "Genealogical Sources about Southern-German Jews, Part 1: The Pre-Emancipation Period", "How the Family History Library Acquires Records from the Former Soviet Sphere", "Lithuanian Research - Updates, New Projects, Etc.", "The International Tracing Service Record Collection", "British Migration Records, 1793-1960", "Jewish Hungary: Names, Migration, and Statistics - What We've Learned from Miskolc Vital Record Transcriptions", "Names Project: the Fate of the Latvian Jewish Community", "Polish records - What They Contain, Where They Are and How to Get Them", "Looking for Jewish Roots in Moldova" og Steve Morse, som besøgte os i ... listen er overvældende.

Programmet rummer også workshops for begyndere, film festival, udstillinger, computerrum med databaser o.m.a., udstillinger og bogudsalg...

Hver dag starter tidligt om morgenen og slutter sent om aftenen, i løbet af dagen er der mange parallelle sessioner, så det kan være svært at vælge mellem alle godbidderne.

Hvis vejen skulle falde forbi Chicago i de dage, kan man også nøjes med at deltage en enkelt dag.

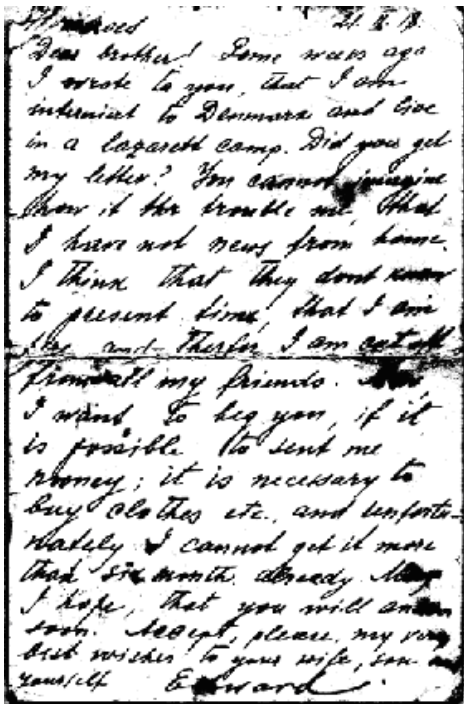
På <http://www.chicago2008.org/> kan man finde alle oplysninger og programmet dag for dag.



## Et postkort 1918 fra Krigsfangelejren Horserød



I marts 1918 skrev Edward Ejsikewitsch et postkort til sin bror i London for at fortælle, at han var interneret i "Lager Horserød" (Krigsfangelejren i Horserød) i Danmark. Under og efter 1. Verdenskrig påtog Danmark sig et humanitært hjælpearbejde i form af krigsfangehjælp, bl.a. ved at tage sig af syge og sårede krigsfanger, som bragtes hertil, og at repatriere disse krigsfanger og de russiske krigsfanger, som flygtede hertil fra Nordtyskland. På



[www.sa.dk/ra/brugarkivet/RAsaml/efter1848/justits/B1253.htm](http://www.sa.dk/ra/brugarkivet/RAsaml/efter1848/justits/B1253.htm) finder man en liste over arkivalier i Rigsarkivet om disse krigsfangelejre, fx: Kartoteker over krigsfanger. Haldlejren: Russere afrejst 1919 og 1920 (137-40). Tyske krigsfanger (141). Tyske officerer, underofficerer og menige (142). Tyske og østrig-ungarske underofficerer og menige A-P (143). Østrig-ungarske officerer A-L, underofficerer og menige M-P (144). Østrig-ungarske fanger J-O, P-Z, O-H (145-47). Kartoteker over krigsfanger. Horserødlejren: Diagnosekort, russiske fanger (148). Diverse (149). Russiske fanger A-Z (150-53). Russiske fanger ankomne 1917 A-L (154). Officerer, underofficerer og menige A-Ø (155-58).



### "Krigsfanger - et billeddrama om krigsfanger i Danmark under 1. Verdenskrig"

af Bent Blüdnikow  
Udgivet af Odense Universitetsforlag 1988


Bent Blüdnikow skriver i indledningen: "Denne undersøgelse afdækker kun et lille område af krigsfangehjælpen. Beskrivelsen er afgrænset til at omfatte den aktivitet, der bragte krigsfanger til Danmark. Undersøgelsen må nærmest betragtes som et forstudium til emnet "Dansk krigsfangehjælp under 1. verdenskrig", som trænger til et dyberegående studium. ... Det er formålet med denne bog konkret at beskrive dele af krigsfangehjælpen og desuden at vise, at denne hjælp havde sin rolle at spille i dansk udenrigspolitik. Samtidig er undersøgelsen en lille brik til billedet af tilvandringen af fremmede til Danmark."

Bogen er interessant for os dels fordi den beskriver forholdene for krigsfangerne, dels fordi bogen indeholder en mængde fotos – også portrætter. Bogen er nok ikke længere at få hos boghandlerne, men den findes på mange biblioteker. EP

# Mødeprogrammet

**HUSK:** Tilmelding til alle møder er nødvendig dels af hensyn til pludselig aflysning, dels af hensyn til indkøb af forfriskninger, til evt. trykning af materiale, og sidst men ikke mindst – hvis det er et møde med begrænset deltagerantal – plads! Tilmelding kan ske til [elsebeth@paikin.dk](mailto:elsebeth@paikin.dk) eller tlf. 39 27 24 33

**Vær opmærksom på** at mødetidspunktet nogle gange er kl. 19:00 og andre gange 19:30!

Tirsdag den 25. mar 2008 🕒 19:30	<p><b>Aften med Bent Blüdnikow</b></p> <p>Bent Blüdnikow fortæller om hans og hans kones rejser rundt i verden (Sankt Petersborg, Israel og USA), hvor de besøgte nære og fjerne slægtninge, og om hvad der kom ud af besøgene.</p> <p><b>Sted:</b> Danasvej 30 B, Frederiksberg, lokale 1 <b>Deltagergebyr:</b> Medlemmer 20 kr. – Gæster 40 kr.</p>
Tirsdag den 15. apr. 2008 <b>OBS!</b> 🕒 19:00	<p><b>Generalforsamling 2008</b></p> <p><b>Historiker, cand.mag. Torben Jørgensen, som er leder af projektet, præsenterer <u>Dansk Jødisk Museums dokumentations- og formidlingsprojekt</u> og fortæller om, hvilke historier projektet skal kaste lys over.</b></p> <p>Generalforsamlingen starter kl. ca. 21:00 og er kun åben for JGS-Danmarks medlemmer (Deltagelse i generalforsamlingen fra kl. 21 er gratis), men aftenen starter kl. 19:00: (Yderligere oplysninger på forsiden!)</p> <p><b>Sted:</b> Ny Kongensgade 6, stuen <b>Deltagergebyr:</b> <u>Til foredraget kl. 19-21:</u> Medlemmer 20 kr. – Gæster 40 kr.</p>
Onsdag den 14. maj 2008 🕒 19:30	<div style="display: flex; justify-content: space-between;"> <div data-bbox="338 1137 1085 1205"> <p><b>Bjarke Følner</b>, cand. mag. i historie og minoritetsstudier og museumsinspektør på Dansk Jødisk Museum, vil fortælle om:</p> </div> <div data-bbox="1209 1128 1362 1218" style="text-align: right;">  </div> </div> <p><b>Søgemuligheder i Dansk Jødisk Museums samling</b></p> <p>Foredraget vil give en introduktion til den offentliggjorte og tilgængelige del af <b>Dansk Jødisk Museums samling</b>, som kan tilgås via Internettet. Der vil bl.a. blive givet instruktioner og tips til hvordan man kan søge efter personer, fotos, genstande, arkivalier m.m. i denne del af samlingen. Endvidere vil der blive gjort rede for hvordan Jødisk Genealogisk Selskabs medlemmer kan være med til at hjælpe museet med nye oplysninger om den tilgængelige del af samlingen. Endelig vil foredraget kort berøre en række af de fremtidsperspektiver, som ligger i museernes fælles offentliggørelse af samlingsobjekter på Internettet via en server under Kulturarvsstyrelsen.</p> <p><b>Sted:</b> Danasvej 30 B, Frederiksberg, foredragssalen <b>Deltagergebyr:</b> Medlemmer 20 kr. - Gæster 40 kr. <b>Tilmelding:</b> <a href="mailto:jgsdenmark@gmail.com">jgsdenmark@gmail.com</a> eller tlf. 39 27 24 33</p>

Vi tillader os at minde om **kontingentindbetaling for 2008**, der skulle have været indbetalt **senest 1. februar 2008**. Indbetaling kan ske på én af følgende måder: Indbetaling i bank eller via homebanking i Danske Bank Reg. nr. 4330 konto 4330 876 263, kontant betaling ved et møde eller man sende en check til: JGS-Danmark, Ny Kongensgade 6, 1472 København K.

**MEN HUSK AT ANFØRE NAVN**, så kassereren kan se medlemmets navn! Kontingentet for 2008 er 100 kr. for medlemmer – 150 kr. for par – 50 kr. for studerende. På grund af porto stigning pr. 1. januar 2008 ser vi os desværre nødsaget til at hæve prisen for at få JGS-NYT tilsendt med posten fra 40 kr. årligt til 50 kr. årligt.

## Andre møder af interesse



Museet tilbyder omvisninger i museet, byvandring, saloner og udendørs koncerter i årets løb. Mange arrangementer er gratis for museets gæster, når entréen er betalt.

### SÆROMVISNINGER PÅ DANSK JØDISK MUSEUM - FORÅR 2008

#### Jødiske højtider: Vinkler på purim

*Søndag d. 23. marts kl. 14.00, ved ekstern lektor, ph.d. Heidi Laura*

Hvert forår fejrer de danske jøder en begivenhed i Persien for mere end 2000 år siden! Hør mere om hvordan denne lille jødiske højtid har forandret sig i nye tider og på nye steder og om den danske version af Purim.

Gratis for museets gæster – fri entré med årskort.

#### Danske jøders krigsoplevelser

*Søndag d. 6. april kl. 14.00, ved cand. mag og projektleder Torben Jørgensen*

Jøder i Danmark gemmer på mange og forskelligartede erindringer om 2. verdenskrig. Hør mere om, hvordan disse erindringer satte deres præg på livet efter krigen og de dansk-jødiske identiteter.

Gratis for museets gæster – fri entré med årskort.

#### Jødiske højtider: Vinkler på pesach

*Søndag d. 27. april kl. 14.00, ved ekstern lektor, ph.d. Heidi Laura*

Pesach er det jødiske års mest omfangsrige fest, som altovervejende udspiller sig i familiens skød. Der er masser af mad, rekvisitter og ting, der skal siges og synges. Hvorfor holder moderne, danske jøder stadig pesach, selvom de ikke nødvendigvis er religiøse og måske ikke forstår noget som helst af de hebraiske sange og ord? Og hvad handler det hele om? Gratis for museets gæster – fri entré med årskort.

**Følg med i museets arrangementer, på [www.jewmus.dk](http://www.jewmus.dk)**

Man kan tilmelde sig museets nyhedsservice på: <http://www.jewmus.dk/nyhedsbrev.asp>

## Rettelse til JGS-NYT 2007 nr. 4 side 9: FamilySearch – Mormonkirkens store database

Kirsten Gradel, som er specialist i Polen gør opmærksom på følgende:

Der var en lille fejl i oplysningen om film i FHL og SLC. Der er ikke jødiske navne i katolske registre før 1808-10. Fra 1808-10 til 1825 er alle trosretninger registrerede kronologisk i samme registerbog der førtes af den katolske pater. De er dog stadig at regne for civile registre. Fra 1826 blev de forskellige trosretninger ført i separate registre og de jødiske blev ført på rådhuset i de byer der var ansvarlige for distriktets registre.

For Bedzin er der f.eks. 4 rent Jødiske (Zydowska) film med numre 766055-58 Matrykuła (fødsler, ægteskaber, dødsfald) 1826-1859 Gmina żydowska (Jødisk), Będzin (Będzin) Desuden er der 7 film med romersk-katolske registre dækkende 1808-27 hvor der formentlig er jødiske registreringer for 1808-25 men de er blandet op mellem alle andre, både katolske, protestantiske, russisk-ortodokse osv. Så i en stor by som Bedzin er det et kæmpe job at gå igennem. Eventuelle indekssider er ikke meget værd pga. overvejende patronyme navne i de år.





Vi skylder endnu engang stor tak til Manfred Hildesheim, Israel, og Arthur Arnheim.



Aaron Isaac

Efter et oliemaleri i  
Stockholms mosaiska församlings mødesal.

Arthur Arnheim har endnu engang bragt os nogle bøger og tidsskrifter fra Manfred Hildesheim, Israel, til vores bibliotek, deriblandt en lille perle: Brody, Abraham & Valentin, Hugo (Red): *"Aron Isaacs Minnen. En jødisk kulturbild från Gustaviansk tid"*, 1932.

**Aaron Isaac** blev født den 16 september 1730 i Treuenbrietzen, Brandenburg, og døde den 21 oktober 1816 i Stockholm. Han grundlagde den jødiske forsamling i Stockholm og var den første jøde, som fik tilladelse til at bosætte sig i Sverige uden at konvertere til kristendommen. I sin alderdom skrev Aaron Isaac sine *"Minnen"* på jiddisch. Memoirerne vidner bl.a. om de konflikter, som Aaron Isaac havde med de andre medlemmer af den jødiske forsamling. Han købte for egne penge en begravningsplads til jøderne i Stockholm, som endnu bærer hans navn: Aronsberg. En anden gruppe i forsamlingen anlagde deres egen begravningsplads, Kronoberg.

**Men vi har endnu ikke fundet et lokale til JGS-Biblioteket,  
så vi beder stadig om hjælp til at finde et egnet lokale:  
... alle forslag modtages med taknemmelighed!**

Vi drømmer om et lokale, hvor der – naturligvis – er plads til bøger, tidsskrifter m.v. (for øjeblikket drejer det sig om ca. 3 hylde meter), men hvor der også er en arbejdsplads med en computer med internetadgang (en hjælp til dem, der ikke selv har internetadgang).

På computeren skal der så ligge alle de databaser, vi har eller får, så man dér kan sidde og arbejde med let adgang til alle relevante oplysninger (med undtagelse af det materiale, man skal på arkivet for at studere!).

Der vil også kunne stå et mikrofiche læseapparat til brug for læsning af mikrofichekort (fx de jødiske protokoller).

Lokalet behøver ikke være stort, men kan der være 5-10 personer, vil det være optimalt, så vi kan afholde studiekredse og lignende. Til gengæld skal det helst ligge centralt – dvs. at man let kan komme dertil med offentlige transportmidler – og helst også et sted, hvor der er mulighed for parke-ring.

Men drømme er én ting, virkeligheden en anden ... Så ethvert tilbud/forslag har interesse.

Henvendelse kan ske til:

Elsebeth Paikin – tlf. 39 27 24 33

e-mail: [elsebeth@paikin.dk](mailto:elsebeth@paikin.dk) eller e-mail: [jgsdenmark@gmail.com](mailto:jgsdenmark@gmail.com)

\*

# Internet-hjørnet



Tom Brøndsted skriver i dette nummer (s. 3-8) om [www.steinheim-institut.de](http://www.steinheim-institut.de) bl.a. med en søgbar database over begravede på Königsberg begravelsesplads i Hamburg-Altona. Det har naturligvis interesse for os, da der altid har været tætte forbindelse mellem jøder i Danmark og i Hamburg-Altona området. Der findes også søgbare databaser for andre begravelsespladser: Arolsen 1738-1940 (94 grave), Frankfurt am Main 1272-1828 (620 grave), Mülheim am Ruhr 1725-1884 (11 grave). Gå til adressen: <http://www.steinheim-institut.de:50580/cgi-bin/epidat>

Jeg har længe søgt efter oplysninger om Nathan Moses Leidesdorf, som skulle være død i Altona i 1782, men har ikke tidligere kunnet finde noget... Nu søgte jeg på i denne database på forskellige variationer af navnet og ved søgningen "Natan" og "1782" fandt jeg ham endelig. Så man skal prøve forskellige søgninger og stavemåder!

**“Datierung** Gestorben und begraben Donnerstag, 16.05.1782;

ZI 10: bBer 17a

ZI 2a: Gen 35,29.

ZIn 2b/3a: Ps 15,2.

ZI 3b: Dtn 33,21.

Beschreibung

**Zustand** unterer Teil in situ, oberer liegend; Beschädigung mittel (Stein in sechs Teile zerbrochen).

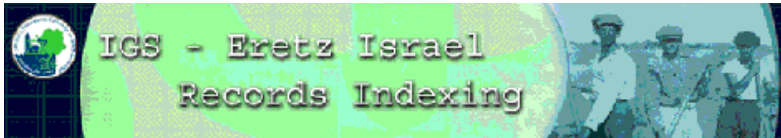
**Schrift** erhaben

Quellen / Sekundärliteratur: Grabbuch 3432, N 2987 shha (JG 73), S. 371, Nr. 7; der Leiter, der Betagte, Aufrechte, der geehrte Herr Natan, Sohn von Natan Leudesdorf, gestorben in Altona, begraben links von seiner Gattin (Nr. 1698, N 2988). Grunwald, S. 272, Nr. 2510”

## Edition und Übersetzung:

<p>פ"נ                  זקן ושבע ימים : הולך תמים :                  ופועל צדק צדקת ה' עשה בבה"מ כאן                  ל[ה]קים דגל התורה ואזר כגבר חלצי'                  להחזיק יושבי בה"מ בכל תוקף : קבע                  עתי' לתורה בכל יום ויום באהבה רבה                  עוסק בצרכי ציבור באמונה : ה"ה                  היש[נ]ש המנהיג הקהילה כבוד כהר"ר                  נת[נ]ן ב' ה' נתן ל"ד ז"ל נפטר ונקבר                  בשם טוב יום ה' גימ"ל סיון תקמ"ב                  לפ"ק                  תנצב"ה</p>	<p>5                  10</p>	<p>Hier ist begraben                  ein Betagter, an Tagen satt, er wandelt lauter                  und wirkt Wohl, die Gerechtigkeit des Ewigen tat er im Lehrhaus hier,                  ... der Tora und gürtete ...                  die ... des Lehrhauses mit Nachdruck zu stützen, er setzte                  feste Zeiten für die Tora Tag für Tag mit viel Liebe,                  beschäftigt mit den Anliegen der Gemeinschaft, es ist                  der Gre[is], der Leiter der Gemeinde, der geehrte Meister, Herr                  Nata[n], Sohn des geehrten Natan L(eudes)d(or), sein Andenken zum Segen, verschieden und                  begraben                  ›mit gutem Namen‹ Tag 5, dritter Sivan 542 der Zählung.                  Seine Seele sei eingebunden in das Bündel des Lebens</p>
---	----------------------------------	---

Et andet – for mig! – fantastisk fund var Jochebed Hildesheims gravsten. Jochebed var – ifl. mine oplysninger – gift 1. gang med Nathan Mendel Leidesdorff (død 1710), g. 2. gang med Jacob Meyer, og hun døde 20. juni 1754. Nu fandt jeg hendes begravelse, oversættelse af indskriften på hendes gravsten og foto af gravstenen. Det hjalp! For Jakob Meyer har været sporløst forsvundet, men nu ved jeg fra indskriften, at han blev kaldt Jokel Hausen! Så nu kan jeg komme videre med den familie... EP



Det Israelske Genealogiske Selskab (The Israel Genealogical Society [IGS]) meddeler, at takket være Rosie Feldman, deres webmaster, er der nu tilføjet adskillige online søgbare databaser til deres website **"Eretz Israel Records Indexing" [EIRI]**, og der er stadig flere på vej! På websitet <http://www.isragen.org.il/eiri/> kan man nu finde – og søge i – 1922 folketællingen for Petach Tikvah med 3,077 navne. Denne folketælling blev taget under det britiske mandat som den første folketælling i området.

Derudover er også kommet to mindre databaser:

**"Victims of the 1929 Arab Riots"**: I 1929 overfaldt arabere jøderne i Jerusalem, Motza, Hebron, Tel Aviv, Beer Tuvia, Hulda, Haifa, Safat og Ein Zeitim. Denne liste omfatter alle dem, der blev dræbt, og indeholder oplysninger om efternavn, fornavn, faderens navn, fødested og –år, dødsdato og –sted, biografiske detaljer og nogle gange også moderens navn. Husk derfor at klikke på "details" for at få alle oplysningerne med. De, der bruger Firefox-browseren, kan komme ud for at en "fejlkonsol" dukker op, men det betyder ikke noget, så den skal bare lukkes igen, så kan man læse alle detaljerne.

**"American Citizens in Eretz Israel in 1929"**:

Efter oprøret brød ud, skrev en amerikansk borger, der var bekymret for sine forældre, der var rejst til Israel, til State Department i USA for at få oplyst, hvor og hvordan de befandt sig. Derfor blev der udarbejdet en liste over alle amerikanske borgere der befandt sig i området.

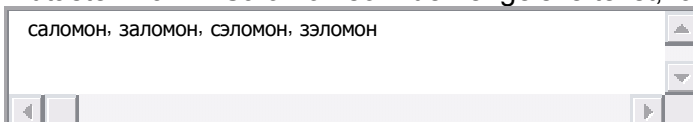
En oversigt over alle databaserne findes på <http://www.isragen.org.il/eiri/index.html>

## Russiskkyndige bedes hjælpe!

Dette er et russisk website < <http://memorial.ru/first.html> >, som vil bringe oplysninger om soldater, der omkom under 2. Verdenskrig, for at gøre det muligt for millioner af mennesker at få oplysninger om slægtninge eller bekendte, der er døde eller forsvandt, og eventuelt oplysning om, hvor de er begravet. Jeg kan imidlertid hverken forstå eller læse russisk, så jeg har ved hjælp af en elektronisk oversættelse < <http://babelfish.altavista.com/tr> > oversat nogle afsnit ad gangen, men det er ikke altid, at oversættelsen er forståelig!

Derfor vil jeg bede et russiskkyndigt medlem om hjælp: Gå ind på < <http://memorial.ru/first.html> > for at se, hvad websitet egentlig indeholder og væsentligst af alt: Er der muligheder for at søge på fx navn? Det er jo ikke noget problem at indtaste det navn, man søger, med kyrilliske bogstaver, for vi lærte jo af Stephen P. Morse, da han besøgte os, at han på < [www.stevemorse.org](http://www.stevemorse.org) > giver mulighed for at omskrive til andre alfabeter, fx fra engelsk til russisk på < <http://www.stevemorse.org/russian/eng2rus.html> >.

Indtaster man fx Salomon som den engelske tekst, får man svaret:



Så hvis vi kan få at vide, hvor vi skal "klikke" for at komme til en søgeside, er vi godt hjulpet.

### Hvem vil undersøge < <http://memorial.ru/first.html> > for os?

Der er sikkert mange af JGS-Danmarks medlemmer, der vil være taknemmelige for denne hjælp!

EP

## Nyt fra ”Nu? What's New?”

Man kan gratis abonnere på Avotaynus e-tidsskrift: ”Nu? What's New?”  
 Gå ind på <http://www.avotaynu.com/nuwhatsnew.htm> skriv e-mail adresse og navn og send.

### Sephardicgen.com

<http://www.sephardicgen.com> er blevet opdateret indeks over fødsler i de sefardiske menighed i Wien. Det omfatter 1.440 fødsler fra 1832–1938, som med navne på forældrene identificerer ca. 4.750 personer. Der planlægges et indeks til vielser i denne menighed.

Den online søgbare database findes på:

<http://www.sephardicgen.com/databases/viennaBirthsSrchFrm.html>.

Indekset er udarbejdet af Mathilde Tagger, medforfatter på ”Guidebook for Sephardic and Oriental Genealogical Sources in Israel”, som er udgivet af forlaget Avotaynu < <http://www.avotaynu.com/> >. Sephardicgen.com har i øvrigt flere andre databaser af interesse for sefardisk genealogi, bl.a. indeks til sefardiske navne samt adskillige databaser for forskellige lande, herunder Algier, Østrig, Bulgarien, Ægypten, Israel, Storbritannien, Grækenland, (Irak, Libanon, Libyen og Syrien i en samlet gruppe), Marokko, Holland, Portugal, Spanien, Tunesien og Tyrkiet.

I det netop udkomne nummer af tidsskriftet ”Avotaynu” er der en artikel om Sephardicgen.com, skrevet af Jeffrey S. Malka, forfatter til websitet, som giver en vejledning i brug af websitet og omtale af, hvad man kan finde dér.



### Online søgbar database over immigranter til São Paulo, Brasilien

En online søgbar database over immigranter til São Paulo, Brasilien, er nu tilgængelig på <http://www.memorialdoimigrante.sp.gov.br> – de fleste af oplysningerne er for perioden 1885–1925, men der er også nogle fra så sent som 1948. Man kan søge på fornavn og/eller efternavn. Der er ikke ”wildcard” mulighed, så man må søge på forskellige stavemåder. I svarlisten kan man klikke på navnet af en person og vil så få vist de personer, vedkommende fulgtes med. Websitet er sponsoreret af Afdelingen for museer og arkiver, Kulturministeriet i São Paulo. Man kan bestille et ”certifikat” for ca. 50-75 kr.

### Liste over Dachau-fanger på Stephen Morses website

Man kan nu på <http://stevemorse.org> søge i et indeks over 160.000 fanger i Dachau KZ-lejr. Oplysningerne er – når de kendes – bl.a. navn, fødselsdag, fødeby, bopæl, fangenummer, ankomstdato og skæbne. Søgmaskinen giver muligheder for en mængde forskellige søgemuligheder (som vi normalt finder det hos Stephen Morse). Databasen er gjort tilgængelig af Stephen Morse og Peter Landé, U.S. Holocaust Memorial Museum, Washington.



## Indeks over russere, tyskere og italienere nu online

USA National Archives and Records Administration (NARA) har åbnet for tre vigtige immigrations indeks: "Tyskere til Amerika (1850-1897)", "Italienere til Amerika (1855-1900)" og "Russere til Amerika (1834-1897)"

**"Russere til Amerika (1834-1897)"** består af oplysninger om 527.394 passagerer, som ankom til USA mellem 1834 og 1897 og som opgav deres nationalitet som armeniere, finner, galiciere, litauer, polakker, russere, russiske polakker eller ukrainere. Der er oplysninger om passagerer, der ankom til Baltimore, Boston, New Orleans, New York, og Philadelphia; - størstedelen ankom til New York. Oplysningerne for hver enkelt passager kan omfatte navn, alder, sidste opholdssted, destination og koder for køn, beskæftigelse, om de kunne læse og skrive, oprindelsesland, og meget mere.

Her fandt jeg de første Paikin'er, der ankom til Amerika (så vidt jeg ved):  
Russians to the United States

	Name	Age	Sex	Occupation	Literacy	Origin	Residence	Destination	Transit	Ship
1	PAIKIN AARON	age 23	MALE	MERCHANT	UNKNOWN	RUSSIA	U	USA	<a href="#">Get Transit</a>	<a href="#">Get Ship</a>
2	PAIKIN NARACH	age 19	MALE	LABORER	UNKNOWN	RUSSIA	SUWALKI	USA	<a href="#">Get Transit</a>	<a href="#">Get Ship</a>
3	PAIKIN NACHMAN	age 48	MALE	MERCHANT	UNKNOWN	RUSSIA	U	USA	<a href="#">Get Transit</a>	<a href="#">Get Ship</a>
4	PAIKIN SORE	age 18	FEMALE	WIFE	UNKNOWN	RUSSIA	U	USA	<a href="#">Get Transit</a>	<a href="#">Get Ship</a>

Ved at klikke på "Get Transit" får jeg oplysningerne, at de agtede at bosætte sig i USA ("Staying in the USA") og at de ankom på 3. klasse ("Steerage")

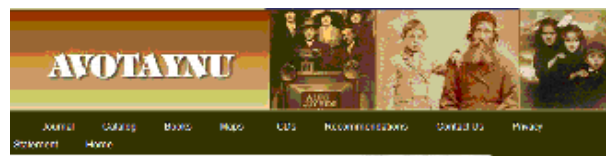
Og "Get Ship" giver oplysningerne, at de ankom med "Suevia" fra Hamburg den 22. juli 1893.

Manifest ID	Ship	Port of Departure	Date of Arrival
42750	SUEVIA	HAMBURG	07/22/1893

Jeg havde allerede fundet nogle oplysninger om dem, dels i arkivet i Riga, dels i Ellis Island databasen, men der er nye oplysninger i databasen "Russere til Amerika (1834-1897)".

**"Tyskere til Amerika (1850-1897)"** består af 4.048.907 passagerer, der ankom til USA mellem 1850 og 1898; ca. 90 % oplyste deres oprindelsesland eller nationalitet som Tyskland eller en tysk stat eller et tysk område. 10 % opgav deres oprindelsesland som værende Frankrig, Luxemburg, Schweiz, USA og andre lande.

Det anbefales at søge i databasen via Stephen P. Morses "One-Step site": < <http://stevemorse.org> >, da søgemulighederne er væsentligt bedre end på NARAs website.



Ud over "Nu? What's new?" udgiver forlaget Avotaynu også tidsskriftet "Avotaynu – The International Review of Jewish Genealogy", der er blevet udgivet siden 1996, og som omhandler jødisk slægtsforskning og –historie i hele verden. Det er et fantastisk tidsskrift, som er et "must" for alle, der arbejder seriøst med jødisk slægtsforskning og jødisk historie.

# Boghjørnet

Nyt om bøger:

## Biographisches Gedenkbuch der Münchner Juden 1933-1945



Af: Andreas Heusler, Brigitte Schmidt, Eva Ohlen  
Bind 1 (A-L): 871 Sider - ISBN 3-00-012626-0 - Pris: 49 Euro  
Bind 2 (M-Z): 903 Seiten - ISBN 978-3-8306-7280-7 - Pris: 54 Euro  
Samlet pris: 99 Euro  
Forlag: eos Klosterverlag, St. Ottilien  
Udgivet af Stadtarchiv München  
Kan bestilles hos:  
eos Klosterverlag, St. Ottilien: [e-mail@eos-verlag.de](mailto:e-mail@eos-verlag.de)  
Bind 1 fås også hos Amazon.de – Pris 54 Euro

Første bind blev udgivet i 2003. Nu er også bind 2 udkommet. De to bind tilsammen indeholder omkring 4.580 korte biografier af jødiske Holocaust-ofre – mænd, kvinder og børn – der blev deporteret fra München.

Ønsker man at kontakte München Statsarkiv er adressen:

Dr. Andreas Heusler  
Landeshauptstadt München  
Direktorium - Stadtarchiv  
Winzererstrasse 68  
D-80797 München

Tlf: +49-89-233 308 15  
Fax: +49-89-233 308 30

e-mail: [andreas.heusler@muenchen.de](mailto:andreas.heusler@muenchen.de)  
Website: [www.muenchen.de](http://www.muenchen.de)

---

**GEDENKBUCH: "Opfer der Verfolgung der Juden unter der national-sozialistischen Gewaltherrschaft in Deutschland 1933-1945"**, Koblenz: Bundesarchiv 1986, 2 bind, 1823 sider., ISBN 3-8912-00302.

"Gedenkbuch" er et register med 128.000 personer, der blev ofre for nazisternes jødeforfølgelser 1933-1945, og ikke kun dem, der fx blev myrdet i KZ-lejre, men omfatter fx også personer, der blev drevet til selvmord. For hver person er oplyst så vidt det er kendt: Sidst kendte opholdssted i Tyskland, dødsdag og –omstændigheder.

Dog omfatter bogen kun det hidtidige Vesttyskland og Øst- og Vest-Berlin.

Man kan læse mere på: < <http://www.jewishgen.org/InfoFiles/de-gednk.txt> >

**"Gedenkbuch. Opfer der Verfolgung der Juden unter der national-sozialistischen Gewaltherrschaft in Deutschland 1933-1945"**; Bundesarchiv; Koblenz, 2006; ISBN: 3-89192-137-3; 4 binds udgave, 3820 sider.

Dette er en ny og opdateret 4-binds udgave af ovennævnte Gedenkbuch udkom i 2006. Den omfatter hele Tyskland inden for 1937-grænserne, herunder områder, der nu er del af Polen eller Rusland, men ikke Østrig. Denne udgave indeholder 150.000 navne, og der følger en Cd-rom med som indeholder alle 4 bind. Man kan søge på forskellige måder. Yderligere oplysninger: Bundesarchiv, 56064 Koblenz, Tyskland, Fax: (0049)261505226, e-mail: [koblenz@barch.bund.de](mailto:koblenz@barch.bund.de)

## Tom Lantos, 1928-2008

Tom Lantos, medlem af kongressen, og medstifter af International Raoul Wallenberg Foundation (IRWF) døde den 11. februar 2008. Lantos var den eneste overlevende efter Holocaust, der blev medlem af den amerikanske kongres. Lantos, hvis forældre var jøder, var 16 år gammel, da Hitler besatte Ungarn i 1944. Hans mor og fleste familiemedlemmer omkom under Holocaust. Han overlevede ved at flygte fra en arbejdslejr, anden gang han flygtede blev han taget under Raoul Wallenbergs beskyttelse.

I 1947 immigrerede Lantos til USA hvor han tog doktorgrad i økonomi fra University of California at Berkeley. Han blev indvalgt i den amerikanske kongres i 1980. Lantos udtalte, da han sidste måned meddelte, at han trak sig tilbage: *"Det er kun i USA, at en lufdfattig Holocaust-overlevende og medlem af modstandskampen mod nazisterne kunne få en uddannelse, stifte familie og have det privilegium at tjene tre årtier af sit liv som medlem af kongressen. Jeg vil aldrig fuldt ud kunne udtrykke min dybe taknemmelighed til dette land"*.

På grund af hans oplevelser under krigen havde Lantos en enestående autoritet i kongressen, som han benyttede sig af til at udtale sig om udenrigspolitiske emner, som ofte åbnede for en intens polemik. I 2006 var Lantos et af de fem kongresmedlemmer, der blev arresteret for at have demonstreret uden for den Sudanesiske Ambassade mod folkedrabet i Darfur. I oktober 2007 stillede han et lovforslag i trods mod Bush-administrationens modstand mod at anerkende drabet på armeniere under 1. Verdenskrig som et folkemord, hvilket Tyrkiet som bekendt stærkt opponerede imod.

Lantos glemte aldrig sin redningsmand, Raoul Wallenberg, og som noget af det første som medlem af kongressen tog han i 1981 initiativ til at tildele Raoul Wallenberg æresborgerskab i USA, en æresbevisning, der indtil da kun var givet til Winston Churchill. Lantos har gennem alle årene helliget sin tid og sit arbejde på Raoul Wallenbergs heroiske indsats og på bevarelsen af hans minde. Han arbejdede sammen med IRWF på at få den russiske regering til at oplyse Wallenbergs opholdssted og skæbne, ligesom han stod i spidsen af IRWFs kampagne: *"100,000 navne for 100,000 liv reddet af Wallenberg"* – en underskriftsindsamling til støtte for at få oplyst Raoul Wallenbergs skæbne

< <http://www.raoulwallenberg.net/?en/news/100-000-names-100-000-lives.2018.htm> >

Læs mere på: International Raoul Wallenberg Foundation < <http://www.irwf.org> >

## Jean-Marie (Aaron) Lustiger, 1926-2008

Jean-Marie Lustiger, den jødiske kardinal, tidligere ærkebiskop i Paris og medlem af Academie Française, blev begravet den 10. august 2008 fra Notre Dame katedralen i Paris. En meget speciel begravelse, hvor der blev sagt Kaddish (den jødiske bøn for de døde), en ung slægtning fra Israel bragte jord fra Israel (det var Lustigers specifikke ønske), og inde i katedralen, blandt mange honoratiories fra mange lande var der reserveret plads til nogle fra en af de jødiske menigheder.

Lustiger blev født i Paris den 17. september 1926 som søn af jødiske immigranter fra Polen. Han blev navngivet Aaron efter sin bedstefar.

Da tyskerne besatte Frankrig i 1940, blev han og hans søster sendt i sikkerhed hos en katolsk familie i Orleans, hvor han besluttede at konvertere til katolicismen mod hans forældres ønske. Han blev døbt Jean-Marie som 14-årig i august 1940. Hans mor blev deporteret i september 1942 og døde i Auschwitz i 1943. Når talen faldt på hans jødiske slægt, holdt han fast på, at han aldrig var holdt op med at være jøde - og han betragtede sig selv som jøde og kristen.

Livet igennem virkede han for dialog mellem forskellige religioner.

## Historien om Simeon An-Sky, "Di Dybbuk" og min mands fætter



Af Elsebeth Paikin

Simeon/ Shimon An-Sky/Ansky/Anski (oprindeligt navn: Salomon Zanvel Rappoport) blev født 1863 i Chashnik, og døde 1920 i Otwock. Han var forfatter (skrev på russisk og jiddisch), folklorist, etnograf. Han ledte en etnografisk ekspedition til mange forskellige jødiske shtetls især i Volhynia and Podolia i årene 1911-1914.

Han er nok mest kendt for skuespillet "Di Dybbuk"<sup>1</sup> (Jiddisch: **צווישן צוויי וועלטן דער דיבוק אדער**), som han skrev i 1914, og "Di Shvueh", Bunds kendingssang.



Skuespillet Di Dybbuk er baseret på Anskys mange års rejser og folkeminddeforskning. Ansky indsamlede også traditionelle melodier, en af disse indgår i Di Dybbuk. Skuespillet blev skelsættende indenfor jødisk teater og spillede en vigtig rolle i udviklingen af Jiddisch teater. Ansky døde 8. november 1920 og opnåede ikke at se Di Dybbuk opført. Som en hyldest til Ansky opførte Vilna Truppen stykket i sørgeperioden efter Anskys død, mens stykket fik premiere på Elyseum teatret i Warszawa 9. december 1920. Di Dybbuk blev Vilna Truppens største succes gennem mange år. og et år efter premieren i Warszawa blev stykket sat op af Maurice Schwartz på Yiddish Art Theatre i New York.

Mark Rivesman beskriver et møde med Ansky i St. Petersburg:

*"An-Sky var engang i St. Petersburg uden tilladelse.. og havde intet sted at bo, da han jo opholdt sig dér illegalt. Han måtte gå fra sted til sted for at sove. Den sidste gang jeg mødte ham var en morgen i et lille værelse på Vassilevsky Ostrov i St. Petersburg i fattigstiftelsen og om aftenen i Zoologisk have. Om morgenen fandt jeg ham liggende på noget, som kun med velvillig fantasi kunne betegnes som "seng". Ingen andre end Gogol ville kunne beskrive værelsets "møblering", ... Kun en rigtig boheme kunne leve et sådant sted! Han rejste sig og satte sig på "sengekanten", gned sine øjne og da han genkendte mig sagde han:*

*"Det var godt, at der ikke har været tyve her ..." og så lo han ad sin egen vittighed med en smittende latter. "Nå, kast ikke onde øjne på mig ... Hvad er klokken? Nogen stjal mit ur for nogle dage siden."*

*"Klokken er næsten 12", sagde jeg.*

*"Ikke dårligt! Jeg lovede at møde Dubnow kl. 11 og klokken 12 ... nå nej, det er nok bedre ikke at fortælle dig det. Jeg formoder, at du håbede på at få et glas te ..."*

*"Jeg har allerede drukket te" svarede jeg.*

*"Hvor er du heldig. Men hør engang. Ræk mig lige den blok på hylden. Tak. Sæt dig ned og lyt. Men vent med din kritik til jeg er færdig med at læse."*

*Og så begyndte han at læse de første scener fra hans stykke Di Dybbuk. Han læste det med stor indlevelse og jeg lyttede med tilbageholdt åndedræt. Da han var færdig med 1. akt, spurgte han*

<sup>1</sup> I Kabbalaen og europæisk-jødisk folklore er en dybbuk en ond ånd, en fortabt sjæl, der er undsluppet fra Gehenna (- helvede) der besætter et levende menneske. Se mere i Wikipedia: <http://en.wikipedia.org/wiki/Dybbuk>



*mig: "Nå, hvad synes du så? Er det en velskabt baby? Ingen engelsk syge eller andre børnesygdomme...?"*

*"Kære S.A. – jeg beder dig: læs videre" sagde jeg.*

*"Aha, så du er blevet bidt af det? ... Men jeg trænger til noget at spise."*

*"Jeg iler ud og køber noget spiseligt" skyndte jeg mig at sige.*

*"Det lader sig høre. Løb med vindens hast!" smilede han.*

*Jeg skyndte mig ansporet af forventningen om at høre 2. akt af hans fantastiske dramatiske digt, læst af den talentfulde forfatter selv.*

*Ansky var meget tilfreds med sin morgenmad og fortsatte med at læse – uden dog at glemme at maden. Jo mere han læste, jo mere interessant blev det. Til sidst standsede han og sagde:*

*"Indtil nu har vi læst på Shabbat HaGadol [den hellige sabbat] og jeg har ikke skrevet mere. Jeg håber, at jeg vil blive færdig med stykket før min egen ærefulde død".*

I 1924 inviterede Maurice Schwartz to tidligere medlemmer af Vilna Truppen – min mands fætter, Chaim Schneyer Hamerow, hans hustru, Bella Rubinlicht (kunstnernavne: Chaim Schneur og Bella Bellarina) – til at spille i et andet stykke i New York. Dette blev redningen for dem og deres søn Theodor.

De drog af sted til New York for – troede de – en 8-9 måneder, sønnen, der var ca. 4 år, var i gode hænder hos Chaim Schneyers mor og hans to søstre i Otwock, Polen. I New York blev de overtalt til at blive i USA i 5 år, således at de kunne få indfødsret. Maurice Schwartz engagerede dem til Yiddish Art Theatre, hvor de også fik hovedrollerne i Di Dybbuk. De måtte imidlertid ikke rejse ud af USA før efter de 5 år, så Theodor, som de havde efterladt blev midlertidigt forældreløs, men levede et komfortabelt og beskyttet liv sammen med bedstemoderen og tanterne indtil de nu fremmede forældre hentede ham til New York. Chaim Schneyers mor og to søstre flyttede til Paris, hvor en tredje søster var gift. De to søstre blev deporteret til Auschwitz, hvor den ene omkom sammen med mand og barn, den anden overlevede, men hendes mand omkom. Moderen overlevede krigen igennem på et katolsk plejehjem.



Chaim Schneyer med sin far, ca. 1905



Chaim Schneyer i Vilna 1912, 21 år gammel, i gang med sin karriere som skuespiller.



Chaim Scheyer (standing), Maurice Schwartz (sitting), Bella Bellarina (standing) i New York mange år efter deres første møde.



Indstudering af roller på Yiddish Art Theater, New York, 1926.



Skuespillere i he Yiddish Art Theatre 1926

Er nogle blevet nysgerrige efter at læse "Di Dybbuk"?

Den er ofte blevet genudgivet gennem årene.  
Den kan bl.a. fås hos [www.amazon.com](http://www.amazon.com) og hos [www.saxo.com](http://www.saxo.com) kan man få:

S. Ansky: ***"The Dybbuk and Other Writings"*** for 149,95 kr.

